

CÉHIRATOK KASSA VÁROS LEVÉLTÁRÁBAN

A kárpát-medencei céhiratok feltárásának előzményei

Az 1970-es évek elején a magyarországi közgyűjteményekben a *Veszprémi Akadémiai Bizottság Kézművesipar Történeti Munkabizottság* kezdeményezésére leltárba vették a magyarországi céhek tárgyi emlékeit és iratait. Utóbbi vonatkozásban a gyűjtés kiterjedt a *Magyar Országos Levéltárban* található kiváltságlevelek másolataira és fogalmazványaira, az *ELTE Könyvtárban* lévő eredeti privilégiumokra, valamint a céhek saját irataira, bármely gyűjteményben is őrzik azokat. Nem került sor a közigazgatási fondokban található, iparosokra és testületeikre vonatkozó iratok számbavételére, és ez nem lesz célja a további munkálatoknak sem. Az összegyűjtött anyagból 1975-1976-ban megjelent *A magyarországi céhes kézműipar forrásanyagának katasztere 1-2.* című összeállítás.¹

A terjedelmes katalógus egyik része a megyék, helységek, iparok sorrendjében haladva közli a vonatkozó iratok típusát, keletkezésének évét, nyelvét, kiváltságlevelek esetében kiadóját, őrzési helyét (alaptábla). A munka második része ennek mutatója, amely kódok alapján használható. A számítógéppel készített mutató a maga idejében igen korszerűnek számított, napjainkban viszont, amikor a megfelelő eszközök a kereséséhez rendelkezésre állnak, már nincs szükség az ilyen jellegű nyomtatott segédletre.

Mivel a kutatás a magyarországi közgyűjteményekben folyt, a Kárpát-medence mai országhatáron kívüli területeiről korlátozott mértékben vannak adatok a kiadványban. Iratok vonatkozásában legfontosabbak a *Magyar Országos Levéltár* egyes helytartótanácsi² és kancelláriai³ állagai. Az itt található privilégiumokhoz 1996-ban *Trostovszky Gabriella* állított össze mutatót.⁴

A *VEAB Kézművesipartörténeti Munkabizottsága* vezetője, *Szulovszky János* vázolta fel azt a tervet, hogy a korábban összegyűjtött, nagy mennyiségű forrásanyagot ki kellene egészíteni a történeti *Magyarország* levéltáraiban és múzeumaiban található céhes tárgyak és iratok leírásaival. Az új katasztert — az anyagiak függvényében — a legfontosabb források digitális felvételei egészítenék ki, és az egész adatbázis a megfelelő keresőprogram segítségével akár interneten keresztül is használható lenne. A *Kézművesipartörténeti Munkabizottság* tagjai részben társadalmi kapcsolatrendszerük erősítése, részben mozgásterük szélesítése érdekében 2002-ben megalakították a *Magyar Kézművesipartörténeti Egyesületet*. Így önálló jogi személyként módjuk van a civil szervezetek számára kiírt források megpályázására. Ezekkel a lehetőségekkel élni kívánnak többek között az új céhkataszter megvalósítása érdekében is.

A munka első lépéseként a felvidéki levéltárakban lévő iratok feltárását tűzte ki célul az egyesület, mivel e gyűjtemények iratai viszonylag jól ismertek a magyarországi levéltárosok és kutatók előtt. A korábbi években módszeresen folytak *Hungarica* kutatások

¹ *A magyarországi céhes kézműipar forrásanyagának katasztere 1-2.* Szerk. ÉRI ISTVÁN, NAGY LAJOS, NAGYBÁKAY PÉTER Budapest, 1975-1976. (A továbbiakban *Céhkataszter*)

² Magyar Országos Levéltár (MOL) C 25. Helytartótanács, Acta mechanica

³ MOL A 72. Kancellaria, Privilegia coehalia abolita, A 73. Articuli Coehales, A 74. Liber Coehalim

⁴ *Magyarországi kormányhatóságok. I. Céhprivilégiumok. Tematikus mutató.* Szerk. TROSTOVSKY GABRIELLA. Budapest, 1996.

(például a megyei közgyűlési jegyzőkönyvekről, a feudáliskori összeírásokról), 2004-ben, Budapesten megjelent *Novák Veronika* szerkesztésében *A szlovákiai levéltárak magyar provenienciájú fondjai és állagai 1918-ig és 1938-1944 között. I. kötet* című kiadvány, *A Kárpát-medence levéltári forrásai I. Fond- és állagjegyzékek* című sorozat első darabjaként.

2007 őszén a *Nemzeti Kulturális Alap* támogatásával a *Kassai Városi Levéltárban*⁵ folytattam kutatásokat a céhes forrásanyag feltárása tárgyában. A munka nem volt előzmény nélküli, mert 1974-ben *Pap Gáborné* csehszlovákiai útja alkalmával szintén kutató a kassai céhes iratokban, sőt mikrofilmeket is készítettett a csizmadia, kerékgyártó-esztergályos, kovács, szűcs céh értékesnek talált irataiból.⁶

Kassa és a céhes ipar

Kassa a 14. század óta *Felsőmagyarország* egyik legjelentősebb városa volt. Fejlődését kedvező földrajzi helyzetének, természeti adottságainak, az átmenő kereskedelmi forgalomnak köszönhette. 1347-től lett szabad királyi város, és az ezzel járó, uralkodótól kapott vásártartási és egyéb jogok kedveztek az ide települt iparosok és kereskedők tevékenységének is. Már a 14. századtól az öt tagú felsőmagyarországi városszövetség (Pentapolis) vezetője, 1554-től *Abauj* megye székhelye volt. Különösen megnőtt jelentősége az ország három részre szakadása után: 1567-től itt működött a szepesi kamara, és már 1554-től e város volt a felsőmagyarországi főkapitányság központja is. A török korban igen sok nemes keresett menedéket *Kassán*, és *Eger* eleste után ide költözött az egri püspökség.

A fontos stratégiai helyzetben lévő városért *Bocskai* és *Bethlen* idejében harcok folytak, és sokszor csaptak itt össze *Rákóczi* idejében a kurucok és labancok. A növekvő, és egyre igényesebb lakosság megfelelő piacot biztosított a város kézműveseinek, sőt növelték a lehetőségeket a város környékén otthont kereső telepések is.⁷

A város fejlődését a középkortól napjainkig a levéltár iratai igen jól reprezentálják. A teljes gyűjteményről 1957-ben *Ondrej R. Halaga* készített részletes leltárt.⁸ Témánk szempontjából az egyes testületek iratait magában foglaló, *Cehalia* fond a legfontosabb, az (1307) 1419-1872 (1944) közti időszakból, amelynek terjedelme 11,10 fm-t tesz ki. Bár a városi adminisztráció kézműiparra vonatkozó iratainak feltárását nem tekintettem feladatommak, a céhlevelek szempontjából mégis fontos volt áttekinteni a városi magisztrátus bizonyos iratait, amelyek 1239-től állnak rendelkezésre.

Ezek legrégebbi részét, az 1737 előttiakat 4 fő csoportra osztották. Az elsőbe a jogbiztosító iratok tartoznak, a második és harmadik az összeállítóiról elnevezett *Schwarzenbach gyűjtemény*, illetve *Schram* féle *Supplementum*, a negyedik pedig a *Supplementum H* címen nyilvántartott iratanyag.⁹ A magisztrátusi iratok fontos részét képezik a vá-

⁵ Archiv mesta Košic (AMK)

⁶ Ezek mikrofilmtári jelzetei: C 1/1, C 470/3, C 1366/4-7.

⁷ OSTRULOCKÁ, MILENA: Die Beziehungen zwischen der Stadt und den Zünften im 16. und 17. Jahrhundert in Košice (Kaschau). In: *III. Internationales Handwerksgeschichtliches Symposium. Band 2.* Veszprém, 1986. 18-24. *Band 10.* Veszprém, 1987. 73-74. (Továbbiakban: OSTRULOCKÁ) *Kézművesipar Északkelet-Magyarországon.* Szerk. VERES LÁSZLÓ—VIGA GYULA. Miskolc, 2006. 7-9. (A továbbiakban *Kézművesipar*.)

⁸ HALAGA, ONDREJ R.: *Archív mesta Košic Spríevodca po fondoch a zbierkach.* Praha, 1957. (Továbbiakban: HALAGA, 1957. a.)

⁹ *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába I. Általános rész. I-II.* Szerk. KOSÁRY DOMOKOS Budapest, 1970. 477.

roskönyvek, amelyekről szintén *Ondrej R. Halaga* állított össze magyarul is hozzáférhető ismertetőt.¹⁰ A városkönyvekben megtalálhatók a céhek kiváltságleveleinek másolatai, olykor azok is, amelyek eredetiben nem állnak rendelkezésre.

Kassán az első ismert céhalakulat a szücsök 1307-ben létrejött szervezete volt, amelynek privilégiuma csak 1448. évi átírásban maradt fenn.¹¹ 1514-ben 19 testület működött a városban¹² legtöbb a bőrfeldolgozó ipar területén. Az említett szücsök mellett voltak tímárok, szíjgyártók, nyergesek, vargák is. 1517-ben a nagy városkönyv szerint a városi tanács végrehajtotta a céhek restaurációját: ekkor 18 testület kiváltságait vizsgálták felül, amelyek között a szücsök, szabók, vargák, kovácsok voltak a legfontosabbak, de találkozunk asztalosokkal, kalaposokkal, fazekasokkal is. 1566-ban, az újabb rendezés alkalmával már lakatosok, kötéleverők, rézművesek is éltek *Kassán*.¹³ A 16-17. században a városi tanács és a bíró összesen 28 testület céhlevelét erősítette meg, a 17. század végén pedig már 49 szervezet működött a városban. Pozsony után itt volt a legtöbb céh, és szinte minden, ebben az időben ismert ipart űztek az itteni kézművesek.¹⁴

A testületek száma a 18. század elejétől a céhrendszer fennállásáig, 1872-ig 50-55 között mozgott. A növekedés egyik forrása a korábban közös céhek szervezeti szétválása volt (például kerékgyártó-esztergályos-asztalos, kalapos-posztós, asztalos-üveges), a másik a magyar és német mesterségek differenciálódása (például tímárok, szabók), ami nemcsak nyelvi különbséget jelentett, hanem technológiát is. Ismerünk azonban olyan iparokat is, ahol a mesterek száma csökkent, és megszűnt vagy egy másikkal összeolvadt a testület. Ilyenek voltak elsősorban a török támadások és a Rákóczi szabadságharc idején a katonaság igényeit kielégítő mesterségek (például vért és kardkészítő, puskafor

törő stb.). A kassai céhek artikulusait a 18. század elejéig általában maguk a mesterek állították össze, azonban csak akkor váltak hivatalossá, ha a városi tanács és a bíró megerősítette azokat. A tanács azonban engedélyezhette, hogy az így megerősített kiváltságleveleket más városok testületei is átvegyék (például *Jolsván*, *Csetneken*, *Jászón*, *Rozsnyón*, *Rimaszombat*on stb.). E szervezetek így a kassaiak filiális céhei lettek. Előfordult, hogy a kassai mesterek kiváltságlevelét a király adta ki, de annak továbbadására is lehetőség volt. Néhány kassai iparos közösség azonban nem tudott önálló kiváltságlevelet váltani, és ilyenkor egyesült a környező városok mestereivel (például mészárosok, sörfőzők stb.).

A korai céhlevelek a szervezeti viszonyokon kívül a mesterek egész tevékenységét szabályozták. Az árutermelést, értékesítést, nyersanyag beszerzést, inasok, legények helyzetét, a céhtagok egymáshoz és a város egyéb lakosaihoz való viszonyát. Kezdetben maguk a céhek határozták meg az általuk előállított termékek árát is, bár erre a városi tanács szigorúan felügyelt.

A török kiűzése után az ország újjátelepülése, a gazdasági élet fellendülése egyre kihívóbb feladatokat jelentett a céhes mestereknek és igen nagy számban megjelenő konkurensaiknak, akiknek munkájára a lakosság ellátásához feltétlenül szükség volt. Az uralkodó, az országgyűlés, az 1724-től megszervezett helytartótanács és a 18. század közepétől a városok vezetősége is igyekezett korlátozni a céhek és a szervezetbe tartozó mesterek jogait. 1715-ben a 79. tc. kimondta, hogy csak az uralkodótól kapott céhlevele-

¹⁰ HALAGA, ONDREJ R.: A kassai városi könyvek 1394-1737. *Levéltári Híradó* 7. (1957) 3-4. sz. 518-549.

¹¹ AMK Cehalia, Szücsök (Kožušníci) 1448.

¹² AMK Cehalia, Lakatosok (Zámočníci) 1514.

¹³ HALAGA, 1957. a. 119-120.

¹⁴ OSTRULOCKÁ, 75-76.

ket tekintik érvényeseknek, ami alapvetően megváltoztatta a testületek és a városi vezetőség viszonyát. 1729-től tilos volt fiókcéhek alakítása, ami növelte a kisebb céhek felett is az állami ellenőrzés lehetőségét, ugyanakkor rontotta a városi mesterek gazdasági kapcsolatait. Ettől az évtől kezdve a városi tanács képviselőjének, mint céhbiztosnak jelen kellett lenni a testületek gyűlésein.

1731-ben az uralkodó nevében a helytartótanács revízió alá vette a városok tanácsa vagy a földesurak által kiadott céhleveleket, sőt 1761-től az összes kiváltságlevél beszedését és azonos szövegű privilégiumok kiadását rendelték el.¹⁵ Ennek értelmében mindössze hét kassai céh újjátta meg kiváltságlevelét.¹⁶ A városi tanács ugyanis elébe ment az eseményeknek: 1713-ban a céhleveleket újra revideálta, a 18. századi elvárásoknak megfelelően. Ekkor 36 testület kiváltságlevelét vizsgálták meg, amelyek nagyobb része nem is cserélte fel azt királyi privilégiumra.¹⁷

A céhek következő szabályozására 1805-1813 között került sor. Az intézkedések nyomán kiadott *Generales articuli coehales*, amely az új kiváltságlevelek alapszövegét képezte, tovább korlátozta a céhek jogait. Le kellett mondaniuk a termelés irányításáról, a piac befolyásolásáról, feladatuk csak a szakképzés (inas szegődtetés és felszabadítás), szaktudás (remekmunka, mestermunka) ellenőrzése és valamiféle bizonytalan érdekvédelem lett. A kancellária nyilvántartása szerint az új előírások értelmében 16 szervezet újjátta meg kiváltságlevelét, bár a korabeli gyakorlat szerint az általános céhszabályok betartása a csak régi kiváltságokkal rendelkező testületek számára is kötelező volt.¹⁸ Arra is vannak példák, hogy a kassai testületek az előírások értelmében összeállították az új céhleveleket, de nem került sor azok megerősítésére. A céhek működését a polgári forradalom idején és után újabb rendelkezések szabályozták (1848: *Céhszabályokat módosító rendelet*, 1851: *Ideiglenes utasítás*, 1859: *Gewerbeordnung*), majd az 1872-ben kiadott ipartörvény teljes megszüntetésüket mondta ki.

A céhek iratai a Kassai Városi Levéltárban

A Kassai Városi Levéltárban őrzött iratok alapján a céhek története a 14-15. századtól az 1872. évi megszüntetésükig nyomon kísérhető. *Ondrej R. Halaga* idézett leltárában testületenként haladva rövid áttekintést ad az egész gyűjteményről, függetlenül attól, hogy a céhes fondban, a tanácsi iratokban és könyvekben vagy a múzeumban őrzik-e azokat. Az 1957-ben készült leltár az újabb rendezések után több szempontból már elavultnak tekinthető.¹⁹

A kassai céhek iratainak legnagyobb része a Városi Levéltár említett, *Cehalia* című fondjában található. A részletes kutatáshoz évtizedekkel ezelőtt *Milena Ostrolucká* regesztákat készített, amelyek ma is jól használhatók. Összesen 36 testület iratait őrzi a gyűjtemény kisebb vagy nagyobb mennyiségben.

Az iratok első csoportját a kiváltságlevelek jelentik, amelyek eredeti példányai általában a város és a céh pecsétjével, alkalmanként az uralkodó jóváhagyásával ellátva, per-

¹⁵ *A magyar kézművesipar története*. Szerk. SZULOVSKY JÁNOS. Budapest, 2005. 220-223.

¹⁶ AMK Cehalia, Céhkönyvek Prothocolon benignorum privilegiorum coehalium

¹⁷ AMK Cehalia, Céhkönyvek, Articuli Coehalium Cassoviensium. A városi tanács által korrigált céhlevelek zöme megtalálható a MOL C 25. iratanyagában, ugyanis azokat felküldték a helytartótanácsnak.

¹⁸ *Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon (1686-1848)*. Szerk. EPERJESSY GÉZA. Budapest, 1967. 212.

¹⁹ HALAGA, 1957. a. 119-125.

gamenre írva maradtak fenn. Magyar, német és latin nyelvűek. A legelső eredeti céhlevél 1419-ből származik, amelyet *Zsigmond király* adott a takácsoknak. A 15. századból említhetjük még a kerégyártó-esztergályos-asztalos (1459), kovács (1491), szabó (1457), szűcs (1448) mesterek szintén e gyűjteményben őrzött kiváltságleveleit, amelyeket a kassai bíró illetve a városi tanács erősített meg. A levéltárban a 16-17. századból új és korábban kiváltott, megerősített céhlevelekkel egyaránt találkozunk. A 18. század második feléből megtalálhatók a Mária Terézia által kiadott, sablon szövegekre épülő privilégiumok, majd azok 1813 utáni változatai, a 19. századból származó, királyi megerősítésre nem kerültekkel együtt.

A gyűjteményhez tartozó iratok második része a testületek különféle célból vezetett céhkönyve. A magyarországi levéltárakban, ahol a céhes iratok zöme a 18. század második feléből, a 19. század elejéről maradt fenn, rendeltetésük szerint ezeknek több fajtáját különböztetjük meg.

- az inasok szegődtetését és felszabadítását rögzítő inaskönyvek
- a vándorlegények városba érkezését, távozását dokumentáló legénykönyvek
- a céhgyűléseken készült jegyzőkönyvek
- a felvett új és régi céhtagok adatait rögzítő mesterkönyvek
- a céh bevételeit és kiadásait összesítő számadáskönyvek stb.

Kassán a 15. század óta folyamatosan működő, kezdetben nem túl nagy létszámú céhek-nél azonban a 18. század közepéig legtöbbször egy céhkönyvet vezettek, ahol felváltva szerepelnek a különböző témák. A helyenként áttekinthetetlen kötetek nyelve magyar vagy német volt, attól függően, hogy milyen nemzetiségű mester készítette a bejegyzést. Találkozunk latin beírásokkal is, amelyek nyilván a céh fizetett jegyzőjétől származnak. A könyveket, ha a közösség azokat már elavultnak találta, az aktuális adatok figyelembe vételével átmásolták. Például, ha újra írták a mesterkönyveket, csak az akkor élő céhtagok adatait jegyezték fel, és a céhgyűlésen hozott határozatok közül is csak a még aktuálisak kerültek be az új jegyzőkönyvekbe.

Igen fontos csoportját alkotják a céhiratoknak a limitációk. Mint jeleztük, a termékek árának meghatározása kezdetben a testületek joga volt, amit a városi tanács ellenőrzött. 1625-ben a törvényhozás ezt a jogot a megyei közgyűlésekre ruházta, de a szabad királyi várásokban a 18. század elejéig e területen a városi tanács és a céhek még mindig fontos szerepet kaptak. Az egyes árucikkek fajtáinak, anyagának, az előállítás módjának és ezekkel összefüggésben áruknak rögzítése a céheken belül egyfajta minőségbiztosítást jelentett. Ugyanakkor védte a mestereket az idegenből hozott áru versenyétől, mert azokat is csak meghatározott áron lehetett értékesíteni. 1559-ben készült a szűcsök, 1560-ban a bognárok, esztergályosok, vargák, 1608-ban az aranyművesek, csizmadiák, 1627-ben a kádárok, kalaposok, szíjgyártók, erszénykészítők, 1632-ben a fazekasok, 1633-ban az asztalosok stb. limitációja.

A céhiratok jelentős részét teszik ki a vándorló legények különféle igazolásai a mesterség megtanulásáról, iskolai végzettségéről, a rajziskolákban szerzett ismereteiről, a más városokban végzett munkáról. Utóbbi igazolásokat Kunschaftoknak nevezték, és a 18. század végén előre nyomott, olykor városképpel díszített nyomtatványokon készül-

tek. 1816-tól a helytartótanács rendelete értelmében vándorkönyveket rendszeresítettek, amelyek a tulajdonos személyes adatainak rögzítése mellett a hosszabb-rövidebb munka-viszonyokat dokumentálták. Fontos az iratokban a céh levelezése is a kassai tanáccsal, más városok mestereivel vagy vezetőségével, ami a kapcsolatokra utal. Több esetben a levelezés a privilégiumok átadására, a filiális testületekkel való kapcsolattartásra vonatkozik.

A levéltár Cehalia fondjában a legtöbb iratot a csizmadia, kovács, mézeskalácsos, szíjgyártó, takács, aranyműves céhektől és a kereskedők testületétől őriznek. A csizmadiák²⁰ céhének öt privilégiuma maradt fenn. Az első, városi tanács által megerősített, 1598-ban kelt. Érdekessége, hogy részletesen szabályozza a céhbe lépés feltételeit, és a szakmai rész mellett leírja a kötelező mesterebéd hét fogását is. Ezt a céhlevelet illetve módosításait más városok céhei is átvették. A második kiváltságlevél 1647-ből való, amit szintén a városi tanács erősített meg. 1724-ben egy tervezet készült a városi tanács számára, amit 1735-ben az uralkodó által kiadott céhlevél követett. Ez csak másolatban található, az 1837. évi, szintén királyi kiváltságlevél viszont eredeti. A csizmadiák céhkönyvei 1608-tól vannak meg. Két csoportra oszthatók:

- jegyzőkönyvek, számadáskönyvek,
- legények, inasok nyilvántartásai.

Az első fennmaradt kötet (1608-1808) a céhgyűlés határozatait, majd 1726-tól a számadásokat tartalmazza. Folytatása az 1794-1861 között vezetett kötet, ahol a számadásokhoz szintén az 1846. évi határozatok tartoznak. Az 1817-1854 között készült napló meszterfelvételeket, esküformákat tartalmaz, míg a sort a céh 1834-1944 között vezetett *Protocolluma* zárja le.

1670-1753 között az inasok szegődtetésének rögzítésére kezdtek meg egy jegyzőkönyvet, mivel ez az aktus a céhgyűlésen történt. Bejegyezték azonban más tárgyakat is, főként a mesterek egymás közti vitáival kapcsolatban. Az 1785-1861 között vezetett könyv tartalmazza a legénysorba lépő inasok adatait és a legényekre vonatkozó egyéb bejegyzéseket. Ennek adatait 1805-ben másolták át egy 1858-ig vezetett újabb céhkönyvbe. A gazdag levéltári anyagot a múzeumban csak egy 1759-ből származó legényszabályzat és 1830-1884 közti legénykönyv egészíti ki. A könyvanyag mellett nagyszámú irat található a levéltárban. Limitációk vannak az 1608-as, 1627-es, 1633-as, 1655-ös, 1727-es évekből, 17-18. századi Kundschaftok elsősorban a környező városokból (*Tokaj, Olaszliszka, Igló, Nagyrőce, Ungvár*).

Igen érdekes a levéltár Cehalia gyűjteményében a szíjgyártók iratanyaga,²¹ ahol német és magyar mesterek is működtek. Első ismert céhlevelük a német mestereknek szólt, 1429-ben *Zsigmond király* adta ki. Ez 1583. évi másolatban maradt fenn. 1573-ban magyar mesterek céhlevelét a városi tanács erősítette meg, ami eredetiben és másolatban is megtalálható a gyűjteményben. Ezt 1729-ben német nyelven vezették be a közös céhkönyvbe, és így is küldték fel revízióra az uralkodónak.²²

²⁰ AMK Cehalia, Csizmadiák (Čizmári)

²¹ AMK Cehalia, Szíjgyártók (Remenári)

²² AMK Cehalia, Céhkönyvek, Articuli Coehalium 20-21., MOL C 25. A I. 22.

Szintén 1729-ben a német mesterek lemásolták a lőcseiek 1660-ban kelt kiváltságlevelét, és átvették saját testületük számára. A céhnek a levéltárban egyetlen számadáskönyve van az 1755-1853 közti időszakból, amit latin, magyar és német nyelven vezettek. A többi könyvet a múzeumban őrzik.

A könyvek hiánya mellett gazdag a céh iratanyaga a levéltárban. Limitációk 1627-ből, 1633-ból, 1656-ból találhatók, és igen sok az egyéb irat. A céh kiterjedt levelezést folytatott az ország távolabbi városaival (*Buda, Pozsony*), nagyszámú Kundschaft, tanulólevél, iskolai bizonyítvány került az iratok közé, ahol megtaláljuk az 1848. június 6-iki *Céhszabályokat módosító rendeletet*, és 1851-ből az *Ideiglenes utasítást* is.

A cipész (varga) céh teljes iratanyaga a levéltárban található.²³ Ebben a testületben jórészt német mesterek dolgoztak, mert a magyarok a 18. század végéig inkább a csizmadia mesterséget űzték. A 19. század elejétől a magyar nyelv itt is használatos volt, és a két mesterség elsősorban a termékek szempontjából különült el egymástól. A vargák első céhlevele 1480-ból származik, amelyet a korabeliekhez hasonlóan a városi tanács és a bíró erősített meg. Ezt 1711-ben latinra lefordítva átadtak a nagyrőcei mestereknek. A kassai vargák ősi kiváltságaikat a 18. században nem erősítették meg, hanem csak 1840-ben váltottak újat az 1813. évi előírások szerint.

1779-1827 között vezették az inasok szegődtetési könyvét, amelyben az eredeti rendeltetés mellett remek bírálatok is előfordulnak. Folytatása az 1805 és 1858 közti nyilvántartás, amely már magyar nyelvű. Az 1828-1878 közt vezetett *Protocollum* szintén az inasok szegődtetésére és felszabadítására vonatkozik, de ezt németül írták. Igen érdekes forrás a céh legénykönyve (1785-1848), amely az illetők nevén kívül származási helyüket is közli, és így fontos a kapcsolatrendszerek és a legényvándorlások tanulmányozásához. A viszonylag kevés iratanyagban már 1560-tól van limitáció, 1590-ből szerződés a rózsahegy-i tímár mesterekkel a borjúbőr vásárlásáról, 1784-ből az országszerte kibontakozott legénymozgalom *Kassán* is várható elterjedéséről stb.

Mivel *Kassán* a bőr kikészítő és feldolgozó céhek erősek voltak, igen gazdag a szűcs céh iratanyaga is.²⁴ Mint jeleztük, ősi kiváltságlevelük 1448. évi megerősítésben olvasható. A városi nyilvántartások szerint a mesterek 1562-ben a magisztrátustól új kiváltságokat kaptak, majd 1582-ben és 1752-ben szereztek privilégiumot az uralkodótól is.²⁵

Szemben a vargák 18. század végétől folyamatos könyveivel, itt igen korai időszakból találkozunk nyilvántartásokkal. Bár ezek áttekinthetlenségük miatt a szisztematikus kutatáshoz nehezen használhatók, mozaikokban betekintést nyújtanak a testület korabeli viszonyaiba. 1580-1628 között latin, német és magyar nyelven vezetett céhkönyvük a mesterek felvételére, az inasok szegődtetésére, szabadítására, a különféle „kihágásokért” fizetett büntetésekre vonatkozó bejegyzéseket tartalmazza. Folytatása az 1641-1647 közötti kötet, amelyben főként a büntetéspénzeket jegyezték fel. Az 1650-től megkezdett *Regesztum* már áttekinthetően rögzíti az éves bevételeket és kiadásokat, valamint a vezetőség választások eseményeit. E kötetben 1679-ből vannak az utolsó bejegyzések, de a sorozat csak 1760-tól folytatódik. Az ekkor kezdett, elég zavarosan vezetett nyilvántartás 1806-ig tudósít az ¼ éves céhgyűlések főbb eseményeiről, majd a jegyzőkönyvek sorozatát 1762-1825 közötti számadáskönyv zárja le.

²³ AMK Cehalia, Cipészek (Obuvníci)

²⁴ AMK Cehalia Szűcsök (Kožušníci)

²⁵ Céhkataszter, II. köt. 224.

A testületnél két legénykönyvet vezettek, 1751-től és 1760-tól, amelyek szintén közlik az érkező és a városban dolgozó legények főbb adatait, ezen belül származási helyüket is. Az egyéb iratok közül a limitációk a legfontosabbak, amelyek 1559-ből, 1569-ből, 1633-ból, 1727-ből találhatók meg. A múzeumban a fontosabb iratok közül egyetlen, 1835-től vezetett céhkönyv és néhány céhlevél másolat található.

A Kelet-szlovákiai Múzeum céhes iratai

Érdekes néhány szót szólni a *Kelet-szlovákiai Múzeum (Východoslovenské múzeum) céhes* gyűjteményéről is, amely kevesebb a levéltárinál, összesen 29 szervezetre vonatkozik, de hasonló felépítésű. A kassai céhek különféle tárgyait is ebben a múzeumban őrzik, és az eredetileg céhládában tartott iratanyag ezekkel együtt került a gyűjteménybe. A múzeumi iratokról, amelyek kiegészítik a levéltárban őrzötteket *Ambrus Orsolya* gyűjteménykezelő készített igen jól használható leltárt.

Szemben a korábban felsorolt testületekkel, a pékek és szabók céhes dokumentumainak zömét a *Kelet-szlovákiai Múzeum* őrzi. A pék céhet a levéltárban a Cehalia gyűjteményében csak egy 1820-1907 közt vezetett számadáskönyv és néhány irat reprezentálja.²⁶ A múzeumban őrzik — többet között — az 1703. évi céhlevél 18. századi másolatát, az *I. Ferenc* korából (1816) származó privilégiumot, valamint 19 céhkönyvet az 1580-1892 közti évekből, amelyek között számadáskönyvek, legénykönyvek, inasszegődtető és felszabadító könyvek is találhatók.

A szabócéh legkorábbi eredeti céhlevele (1457) a levéltár fondjában van, amit 1461-ben a városkönyvbe is bemásoltak. A 15. században a kassai szabók mind németek voltak, majd később nagy számban megjelentek soraikban a magyarok is. 1621-ben a városi tanács magyar nyelvű kiváltságlevelüket erősítette meg. 1628-ban az uralkodótól szintén privilégiumot kaptak, aminek másolatát a múzeumban őrzik. 1642-ben ezt latinra fordították és átadták a mecenzéfieknek, majd ahhoz más városok mesterei is csatlakoztak.²⁷

A 16. századig a kassai szabómesterek közé tartoztak a posztónyírók, a 17. századig pedig a szűrszabók (csapók), akik nem alkottak önálló testületet. Fokozatosan vidékre költöztek, míg a német és magyar ágra elkülönülő szabó mesterség központja *Kassa* maradt. A céhleveleken kívül a levéltárban limitációkat, Kundschaftokat, tanulóleveleket találunk.

A múzeumban őrzik a magyar szabók céhkönyvét az 1619-1884 közti időszakból, a környező városok (*Jászó, Tállya, Liszó, Ratkó*) céhleveleit, az 1722-ben kiadott céhszabályzatot stb., a német szabók 1766-ban és 1829-ben megújított céhlevelét, valamint négy céhkönyvet az 1798-1873 közti időszakból. A kassai szabó céh történetét a közelmúltban *Gyulai Éva* dolgozta fel.²⁸ A munka része volt egy *Északkelet-Magyarország* iparára vonatkozó OTKA kutatásnak, ahol a szerzők támaszkodtak a *Kassai Városi Levéltárban* őrzött céhíratokra is. A munka eredményei a *Herman Ottó Múzeum* 2005-2006. évi évkönyvében és gyűjteményes kötetben jelentek meg.²⁹

*

²⁶ AMK Cehalia, Pékek (Pekári)

²⁷ AMK Cehalia, Szabók (Krajčíři)

²⁸ GYULAI ÉVA: A kassai és Abaúj vármegyei szabócéhek a 16-19. században. Topográfia és források. In: *Herman Ottó Múzeum Évkönyve 2006*. 181-216.

²⁹ *Kézművesipar*.

A Kassai Városi Levéltár Cehalia fondjában az egyes testületek iratain kívül három közös könyv is található. Az egyik 25 céh limitációját tartalmazza, amelyeket egy külön, e célból létrehozott bizottság ellenőrzött 1635-ben.³⁰ A kötet tartalmát 1901-ben Kerekes György publikálta.³¹ A másik kötet³² a város által kiadott kiváltságlevelek másolatait tartalmazza, amelyeket az uralkodói rendelkezések értelmében 1731-től felküldtek a helytartó tanácsához megerősítésre. Folytatása az 1754-től vezetett kötet,³³ ahová a Mária Teréziától és II. Józseftől származó privilégiumokat másolták.

A céhekre vonatkozó iratok fontos őrzőhelye a levéltárban a magisztrátus iratanyaga. Itt először a *Tabularium II. Schwartzzenbach* gyűjteményt említhetjük, ahol egy sor másutt fel nem lelhető, céhszabályzatokról készült másolat (például vért és kardkészítők 1586, mészárosok 1598, csizmadia 1647, ácsok 1659, kereskedők 1686 stb.) és közigazgatási irat található, bár utóbbiakkal nem foglalkozunk. A másik őrzőhelyet a városkönyvek jelentik, ahová a kiadott vagy megerősített céhleveleket bemásolták. Legfontosabb köztük a Supplementum H III/2. par. 3. jelzetű kötet, amely 18 testület 15-17. századi kiváltságlevelét tartalmazza. A városi könyvek egyes sorozatainak tanulmányozásával még előkerülhetnek újabb céhlevelek, amelyekre Ondrej R. Halaga is utal leltárában, azonban a Kassai Városi Levéltár és a Kelet-szlovákiai Múzeum gyűjteményeiből kirajzoló képzet ezek már nem fogják lényegesen befolyásolni.

1. sz. táblázat: A céhtestületek első említése a kassai városi közgyűjtemények irataiban³⁴

A céh neve	Privilégium	Egyéb irat	Hely
Ács, molnár	1659	-	Schwartzzenbach gy.
Asztalos, üveges	1631	-	Cehalia, céhkönyv
Borbély, sebész	1557	-	Cehalia, céhkönyv
Bőrfestő	1725	-	Cehalia, céhkönyv
Cinöntő	1601	-	Suppl.H. III/2. par.3.
Cukrász	-	1737	Cehalia, iratok
Csiszár	1549	-	Suppl.H. III/2. par.3.
Csizmadia		1489	Cehalia, iratok
Erszényes, táskakészítő	1439	-	Suppl.H. III/2. par.3.
Fazekas	1544	-	Múzeum
Fésűs	-	1727	Cehalia, iratok
Gombkötő	1603	-	Múzeum
Gubás	-	1660	Múzeum
Kádár	1609	-	Egyéb városkönyv
Kalapos	1612	-	Suppl.H. III/2. par. 3.
Kerekgyártó,			

³⁰ AMK Cehalia, Céhkönyvek, Limitationes ceharum

³¹ KERESKES GYÖRGY: Kassai céhek árszabásai a XVII. századból. *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle* 8. (1901) 21-41.

³² AMK Cehalia, Céhkönyvek, Articuli coehalium Cassoviensium

³³ AMK Cehalia, Céhkönyvek, Prothocolon benignorum privilegiorum coehalium

³⁴ A zárójel a megerősített kiváltságlevél eredeti kiadási évére utal.

esztergályos,			
asztalos	1459	-	Cehalia, céhkönyv
Kereskedő	-	1446	Cehalia, iratok
Késes	1542	-	Egyéb városkönyv
Kovács	(1491)	-	Cehalia, iratok
	1527		
Kőfaragó	1475	-	Suppl.H. III/2. par. 3.
Kőműves	1573	-	Cehalia, céhkönyv
Könyvkötő	1688	-	Cehalia, céhkönyv
Kötélverő	1546	-	Cehalia, iratok
Lakatos	1637	-	Cehalia, céhkönyv
Lakatos, puskaműves,	-	1632	Múzeum
órás			
Mészáros	1452	-	Suppl.H. III/2. par. 3.
Mézeskalácsos, viaszöntő	1691	-	Cehalia, iratok
Nyerges	-	1559	Cehalia, iratok
Ötvös	-	1590	Cehalia, iratok
Pék	-	1580	Múzeum
Portörő	1694	-	Cehalia, iratok
Rézműves (vörös)	1585	-	Cehalia, céhkönyv
Sörfőző	-	1472	Múzeum
Szabó (magyar)	-	1559	Cehalia, iratok
Szabó (német)	1457	-	Cehalia, iratok
Szappanos	-	1781	Múzeum
Szíjgyártó	(1429)	-	Cehalia, iratok
	1583		
Szitakészítő	-	1693	Cehalia, iratok
Szücs	(1307)	-	Cehalia, iratok
	1448		
Takács	1400	-	Egyéb városkönyv
Tetőfedő	1826	-	Egyéb városkönyv
Tímár (német)	1568	-	Suppl.H. III/2. par. 3.
Tímár (magyar)	-	1656	Cehalia, iratok
Tükészítő	1659	-	Egyéb városkönyv
Üveges	1714	-	Cehalia, céhkönyv
Varga	1480	-	Suppl.H. par. 3.
Vért és kardkészítő	1586	-	Schwartzenbach gy.

2. sz. táblázat: a Kassai Városi Levéltár Cehalia iratok jegyzéke³⁵

A testület neve	Évkör
Ács, molnár	1739-1825
Asztalos, üveges	1633-1810
Borbély, sebész	1633-1821
Cinöntő	1612-1833
Cukrász	1737-1839
Csiszár	1573
Csizmadia	1489-1944
Erszényes, táskakészítő (kesztyűs)	1561-1656 (1727)
Fazekas	1632-1843
Fésűs	1727
Gombkötő	1593-1794
Kádár	1613-1868
Kalapos	1627-1727
Kerékgyártó, esztergályos	1459-1843
Kereskedő	1446-1872
Kovács	1491-1872
Kőfaragó (Lőcsével)	1623
Kőműves	1627-1822
Könyvkötő	1705-1745
Kötélverő	1546-1855
Lakatos, órás, puskaműves (portörő)	1514-1820
Mészáros (szepesi városokkal)	1552-1830
Mézeskalácsos, viaszöntő	1726-1870
Nyerges	1559-1633
Ötvös	1590-1832
Pék	1663-1907
Rézműves	1627-1839
Sörfőző (Szebennel)	1694-1777
Szabó (német, magyar)	1457-1855
Szappanfőző	1780-1872
Szűgyártó	1429-1853
Szitakészítő	1693-1846
Szűcs	1307-1825
Takács	1419-1858
Tímár	1656-1844
Varga	1480-1885

³⁵ A jegyzék az adott céhnél keletkezett és a hozzá került, más testületeknél kiállított iratokat (pl. felszabadító levelek) is tartalmazza.